

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIII.

Fasciculus 6.

RUSZOLY JÓZSEF

**A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele
a demokratikus államhatalom
gyakorlásában
(1944. december — 1945. január)**

SZEGED
1966

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

Az elmúlt években a felszabadulással s az azt követő társadalmi-politikai fejlődéssel foglalkozó hosszabb-rövidebb tanulmányok egész sora látott napvilágot. Mint témánkat közvetlenül érintőt, külön meg kell említenünk a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos egyre gyarapodó irodalmat.¹

A Szegedi Nemzeti Bizottság (SZNB) történetének fontosabb mozzanatait ismereteseink, a források jelentős részének „lappangása”² miatt azonban sem a nemzeti bizottságokkal átfogóan foglalkozó tanulmányok, sem az erre inkább hivatott helytörténeti publikációk³ nem nyújtanak teljes képet e bi-

¹ Б. Балаж: Роль национальных комитетов в создании венгерской народной демократии. B. Balázs: Die Bedeutung der nationalen Komitees in der Entstehung der ungarischen Volksdemokratie (Zusammenfassung.) Acta Historica (Budapest) Tomus V. (1958) Nr. 1–2. 109–152. pp.; Nr. 3–4. 361–400 pp. Balázs Béla: A nemzeti bizottságok szerepe népi demokráciánk létrejöttében. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. (Bp., 1955.); uő.: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945–1946 (Bp., 1961.); [a továbbiakban: Balázs.] Csizmadia Andor: A forradalmi jogalkotás 1944–1945-ben. (A nemzeti bizottságok jogalkotó tevékenysége), Jogtudományi Közlöny, XV. évf. (1964) 4. sz. 187–196. o.; uő.: A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944–45-ben (Bp., 1960.) [a továbbiakban: Csizmadia.]; Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960) (Bp., 1962.) 81–91. o. Az igen bőséges helytörténeti irodalomból megemlítjük: Balázs Tibor: A Pest vármegyei nemzeti bizottságok történetéhez (1945. január–október) Levéltári Közlemények, [= LK] XXVI. évf. (1955) 235–271. o. Gaál Endre: Adalékok Szeged felszabadulásának történetéhez.; [a továbbiakban: Gaál]; M. Tóth Erzsébet: Adalékok három Csanád megyei nagyközség Nemzeti Bizottságának történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Historica I. (Szeged, 1957.); Degré Alajos: A közigazgatás megindulása Zala megyében a felszabadulás után. LK XXX. évf. (1960.) 3–21. o.; Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok a felszabadulás utáni állami mechanizmusában. A pécsi és Baranya megyei nemzeti bizottság 1944–1945. évi történetéhez. Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944–1960. (Pécs, 1961.); Nagy Lajos: A Budapesti Nemzeti Bizottság történetéhez (1945. január 21–április 11.) LK XXXII. évf. (1961) 129–146. o.; Lengyel Alfréd: A nemzeti bizottságok szerepe az élet megindulásában Győr–Moson megyében (1945–1946). LK XXXIII. évf. (1962) 255–273. o.; Fehér András: A Bihar megyei nemzeti bizottságok szerepe a népi demokratikus forradalomban. Acta Universitatis Debrecenensis de Ludovico Kossuth nominatae VII. 1. (Debrecen, 1961.); Komoróczy György: Az állami élet megindulása a felszabadult Bihar megyében. LK XXXVI. évf. (1965) 11–56. o.; Oltvai Ferenc: Szeged közigazgatása a város felszabadulásától Magyarország felszabadulásáig. LK XXXIV. évf. (1963) 71–97. o., 247. és köv. o. (a továbbiakban: Oltvai) – Az egykorú szerzőktől megemlítjük: Világhy Miklós: A nemzeti bizottságok jogállása. Jogtudományi Közlöny, II. évf. (1946) 216–218. o.; Deszkás János: [A] Nemzeti Bizottságok. (Bp. 1948.)

² Az SZNB iratanyagának azt a jelentősebb részét, amely az MKP Nagyszegedi Bizottságának anyagába került, s így 1964 júniusáig a Párttörténeti Intézet Archivumában őrizték, eddig nem használták fel a nemzeti bizottságokkal foglalkozó tanulmányok szerzői.

³ Különösen az SZNB megalakítására nézve alapos feldolgozást nyújt Gaál, 11–15. o.

zottságnak, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front első legális szervének a helyi kereteken nem egyszer túlmutató munkálkodásairól. E hiány adott ösztönzést ahhoz, hogy egy szélesebb szegedi közigazgatás-történeti vizsgálat részeként⁴ megkíséréljük feltárni a Szegedi Nemzeti Bizottság történetét. Jelen tanulmányunkban az SZNB tevékenységének első, 1944. decemberi–1945. januári szakaszát vizsgáljuk. Ez a rövid időszak az, amelyben a nemzeti bizottságok – mint az államhatalom birtokosai – országszerte a demokratikus átalakulás kezdeményezői s jelentős forradalmi cselekedetek végrehajtói voltak. E két hónapra esnek bizottságunk legfontosabb intézkedései is. A törvényhatósági bizottság újjászervezése, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásában való közreműködés, az első népbíráskodási rendelet kibocsátása stb. Dolgozatunkban ezek bemutatására törekszünk. Más, kevésbé jelentős kérdéseket a terjedelmi korlátok folytán csak érinteni tudunk.

A Szegedi Nemzeti Bizottság megalakulása

Szeged 1944. október 11-én szabadult fel. A város az ezt követő időszakban kiemelkedő szerepet játszott a magyar újjászületés előkészítésében, az ország újra országgá tételében. Itt, mint az arra legkedvezőbb helyzetben levő nagyvárosban állították fel első hazai legális pártközpontjukat a külföldről hazatért kommunisták, itt vetették meg lábukat, hogy működésüket fokozatosan kiterjeszthessék az egész felszabadult országrészre. Az elsőként érkező Vas Zoltán – mint több más helyen – itt is egy alakulóban levő kommunista pártszervezetet talált, amelynek tagjai – a párt volt illegális harcosai és a baloldali szociáldemokraták – már a felszabadulás előestéjén összejöttek. A Kommunisták Magyarországi Pártjának Szegedi Csoportja, az első napok pártszervezete, magáévá tette és támogatta a Külföldi Bizottság népi-nemzeti összefogásra épülő politikáját.^{4/a} „A romokból, a pusztulásból – hangoztatták első nyilatkozatukban – a nép valamennyi rétege összefogásával új Magyarországot akarunk és fogunk építeni... Aki ma magyar és hazafi, az a népek szabadságharcával, a magyar nép szabadságharcával tart. Az új Magyarország érdekében össze kell hogy fogjanak a pártok az egyházak, társadalmi egyesületek, össze kell hogy fogjon a munkás, a paraszt, a kisiparos, a középosztály, a gyáros, a földbirtokos. Csakis a fasiszták és követőik számára nincs és nem is lehet kegyelem...”⁵

⁴ A vizsgálat a Szegedi Akadémiai Bizottság szervezésében folyik.

^{4/a} Tanulmányunk terjedelme nem teszi lehetővé, hogy Szeged felszabadulás előtti munkásmozgalmával, illetve a felszabadulás hónapjainak számos igen jelentős eseményével foglalkozzunk. Így az SZNB megalakulása és működése szempontjából alapvetően meghatározó társadalmi légkörre is csak az események kapcsán tudunk utalni. Erre vonatkozóan Gaálon kívül megemlítjük: Fehér István: *A szegedi munkásság harca a második világháború idején*. Párttörténeti Közlemények, X. évf. (1964) 2. sz. 56–82. o.; uő. *A Magyar Kommunista Párt szegedi szervezetének kiépítése a felszabadulás után*. Tiszatáj, XX. évf. (1966) 4. sz. 298–302. o.; Oltvai, 73–76. o.

⁵ Országvesztők és Országmentők. Szegedi Népakarat, 1944. okt. 18. Ugyanerről szólt Vas Zoltán is. Vö.: *Szabad és független demokratikus Magyarországért, szabad és titkos választásért, sajtó, szólás és vallásszabadságért lelkesedett Szeged népe a Szabad Szakszervezetek nagygyűlésén*. Kommunisták, szociáldemokraták, kigazdák és kereszténypártiak az új demokratikus Magyarországért, Szegedi Népakarat, 1944. okt. 19.

Új hang csendült fel e napokban Szegeden, rég kimondásra váró szavak láttak nyomdafeséket a kilenc számot megért Szegedi Népakarat hasábjain. Minden mozgásban, átalakulóban volt. Kommunisták kerültek be „a torony alá”, ők vállalták a polgárőrség sok áldozatot kívánó szolgálatait is. Gyors ütemben fejlődtek a szabad szakszervezetek, az újonnan szervezett üzemi tanácsok irányították a termelést és elkezdődött a munka az élet más területein is.⁶

1944 novemberének első napjaiban a párt több vezetője Szegedre érkezett. Egyik fontos feladatuk a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front legális megalakítása és a nemzeti bizottságok szervezésének elindítása volt.⁷ Ez volt az egyik fő téma az 1944. november 9-i dél-alföldi pártkonferencián is. Keresztes Mihály, az orosházi pártszervezet vezetője ekkor már arról számolt be, hogy — az országban elsőként — „a pártszervezet létrehozta az Antifasiszta Demokratikus Blokkot”.⁸ Mások is hasonló törekvésekről tettek tanúságot. A párt szegedi szervezetének titkára is említést tett korábbi kezdeményezésekről, ezek azonban addig nem vezettek eredményre.⁹ E napokban kapcsolódott be a Függetlenségi Front megalakításának előkészületeibe Révai József, aki irányító szerepet játszott a további eseményekben. Viszonylag hamar szót értett a város polgári rétegeinek képviselőivel is.¹⁰ Révai Józsefet és a párt többi vezetőjét e munkájukban a szegedi kommunista pártszervezet tagsága sok támogatásban részesítette. Igaz, az 1944. november 19-i programvitában olyan felszólalások is elhangzottak, amelyek azt bizonyítják, hogy az illegálisból kilépett párt egyes tagjai nem értették meg nyomban az új helyzetet, s a proletárdiktatúra azonnali „bevezetése” mellett kardoskodtak. A Moszkvából hazatért vezetők magyarázták meg a kételkedőknek, hogy az adott viszonyok között az egyetlen osztályharcos politika az antifasiszmus politikája le-

⁶ Ld. részletesen: *Gaál* 6–7. o.

⁷ Gerő Ernő: *Lesz magyar újjászülés!* Szikra kiadó, (Szeged, 1944. 2.) 11–15. o.; Donászy Kálmán: *Igy kezdődött. Dél-Magyarország*, 1964. okt. 11. [A továbbiakban *Donászy*.]

⁸ „Ebben a különböző társadalmi egyesületek vezetői vannak képviselve. Ezek az egyesületek: [a] Kisbirtokos Szövetség, a Polgári Kör, a kisiparos vezetők, [az] Ipartestület, [a] Kereskedelmi Kör, [a] 48-as Kör, [a] Földmívelő Kör (volt Mezőffy Vilmos-mozgalom maradványa), az egyházi méltóságok (evangélikus és református, az utóbbi nehezen ment). A szakszervezetek, mint ilyenek, minthogy később alakultak, ezidőszert még nincsenek benn, de bekerülnek. A létrehozásban a kezdeményezés a Kommunista Párttá volt. Nehézségek voltak, a programot nehezen ernéztették meg, a 100 holdon felüli birtok kérdése kicsit szélsőséges szerintük. Kifogásolták a 18 éveseknek esetleges választójogát. Arra vonatkozólag, hogy fasiszta irányú pártok nem alakulhatnak, azt a kérdést tették fel, hogy milyen demokrácia az, amely nem enged meg mindent. A megbeszéléshez híven [az Antifasiszta Demokratikus Blokkot] átkeresztelik majd Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronttá.” MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archívuma [a továbbiakban: Arch.] 39/1/I/2. — E jegyzőkönyvet kivonatolatosan közölte: *Felszabadulás*. 1944. szeptember 26–1945. április 4. Dokumentumok. (Bp., 1955) (A továbbiakban: *Felszabadulás*.)

⁹ „A polgárságot több ízben felhívtuk — jelentette be Gombkötő Péter —, hogy alakítson egy szövetséget, sajnos a felhívásnak semmi eredménye nem volt. Felkerestük tehát a polgárság használható vezetőit és velük (papi, illetve tanáreberek) tárgyaltunk egy közös lap megindítása tárgyában. Tegnap felkeresett több olyan szociáldemokratát, akik nem léptek be a Pártba és felszólította őket, hogy építsék ki a Szociáldemokrata Pártot.” [uo.]

¹⁰ Ld. *Donászy*; Ruszoly József: *A Szegedi Nemzeti Bizottság megalakulásáról*. Tiszatáj, XVIII. évf. 10. sz. (1964. október)

het. Ennek megértése jegyében fogadta el a szegedi pártszervezet azt a javaslatot, amely kimondta, hogy a „szegedi kommunistáknak kötelessége minden erejükkel odahatni, hogy a többi demokratikus németellenes pártok részvételével megalakuljon a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi bizottsága.”¹¹

Az idézett határozat megszületésének napján, 1944. november 19-én indult meg újra Balogh István, Erdei Ferenc és Révai József szerkesztésében a baloldali múltú *Délmagyarország*. E lap megjelenése olyan politikai tett volt, amelyet joggal tekinthetünk a születő nemzeti egységfront első érzékelhető jelének. A lap cikkeiből több-kevesebb részletességgel bontakoznak ki előttünk a Szegedi Nemzeti Bizottság megalakításának közvetlen előzményei. 1944. november 25-én jelentette, hogy „a német parancsra feloszlott *Független Kisgazdapárt* újra megkezdte működését.”¹² Erdei Ferenc vezetésével a *Nemzeti Parasztpárt* (NPP) ekkor kezdte meg legális munkáját.¹³ A *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* (SZDP) szegedi szervezete késlekedett, vezetői azonban már teljes súllyal részt tudtak venni a Függetlenségi Front előmunkálataiban. „Az újjászületés útjára lépett a polgárság demokratikus pártja is, a Rassay-párt szegedi szervezete”, új nevén a *Demokrata Polgári Párt* (később Polgári Demokrata Párt = PDP). A pártok mellett a „nagyszabású szervezetté kiépült *Szabad Szakszervezetek*” is részt vettek az együttműködés konkrét módozatainak kidolgozásában.¹⁴ A megbeszélésekről kevés forrás áll rendelkezésünkre, annyi azonban a hírlapi cikkekből is megállapítható, hogy azok a kommunisták által javasolt mérsékelt programról¹⁵ folytak. E program mellett szó esett a hatalmi pozíciók pártok szerinti megosztásáról is. A tárgyalások az alkotó együttműködés szellemében zajlottak le. Mint a Kisgazdapárt vezetője írta: „... a kommunista párt képviselői modorukban tartózkodóak, tárgyalásaikban sohasem túlzók, megállapodásaikban feltétlenül megbízhatóak, a magyar érdekeket mindenkor figyelembe veszik, sőt azokat kiemelik, tehát igenis lehet a magyar kommunista párttal együttműködni. Most azonban nemcsak lehet, hanem *kell* is.”¹⁶

Már egy héttel a Függetlenségi Front megalakulása előtt a nyilvánosság elé került a nemzeti bizottság létrehozásának ügye. A *Délmagyarország* 1944.

¹¹ *Felszabadulás*, 180. o.

¹² „A Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt már napok óta folytatnak tárgyalásokat, hogy a legközelebbi alkalommal az együttműködés formájában is közösen megállapodásra jussanak. A Független Kisgazdapárt elnöki tanácsa csütörtökön [1944. nov. 23.] tartotta erre vonatkozó értekezletét Balogh István dr. elnökletével. Az értekezlet egyhangú határozattal helyeslőleg vette tudomásul a pártelnöknek mind a Délmagyarország megindításával, mind a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front létesítésével kapcsolatos eljárását. A párt szegedi szervezete a főváros felszabadulásáig, tehát addig, amíg a párt országos elnöksége átveheti a párt vezetését, hivatottnak érzi magát arra, hogy a párt újjászervezését a felszabadult országrészekben megkezdje.” *Délmagyarország*. [A továbbiakban: D.], 1944. nov. 25.

¹³ Vö. D., 1944. dec. 31.; Erdei Ferenc: *Emlékezés a felszabadulás napjaira*. Szabad Föld, 1954. dec. 19.; Taar Ferenc: *Nagy idők tanúi*. Alföld, XV. évf. 12. sz. (1964. dec.) 1087. o.

¹⁴ A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front. D., 1944. dec. 1.

¹⁵ E program értékelésére ld. Nemes Dezső: *Magyarország felszabadulása* (Bp., 1960.) 150–165. o.; Lackó Miklós: *A magyar népi demokrácia története*. Molnár Erik–Pamlényi Ervin–Székely György (szerk.) Magyarország története II. (Bp., 1964) 469–470. o.

¹⁶ Balogh István: *Miért együtt?* D., 1944. dec. 3.

november 26-i vezércikke a legközvetlenebb feladatként jelöli meg megalakítását: „Meg kell teremteni a szegedi Nemzeti Bizottságot a város érdekében. A város vezetőségének támaszra, demokratikus hátvédre van szüksége. A politikai irányítás, a nép politikai vezetésének feladatát kell elvégeznie szegedi Nemzeti Bizottságnak.” A cikkíró rámutat, hogy nemcsak helyi okok indokolják e szervezeti forma kialakítását, mint mondja „az ország érdekében is meg kell teremteni” azt. „Az új Magyarország politikai élete itt van kialakulóban, Budapesten van földalatti Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, de Szegeden már nyíltan. Budapesten kialakulóban van az ottani Nemzeti Bizottság, elrejtve a nyilas kopók szeme elől. Az ország első Nemzeti Bizottságának, amely szabadon bontja ki zászlaját, itt Szegeden kell megalakulnia.”¹⁷

Az előzetes tárgyalások után a szegedi párt- és szakszervezetek vezetői 1944. december 2-án tartott megbeszélésükön mondták ki a Szegedi Nemzeti Bizottság megalakítását, s fogadták el a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front hivatalos programjaként a kommunisták javaslatát. Az értekezlet — az SZNB előkészítő ülése — megválasztotta a bizottság vezetőit, s elhatározta, hogy másnapra nagygyűlést hív össze, amely „szentesíti a Kommunista Párt által kidolgozott és a többi pártok által némely részletekben módosított”¹⁸ és közösen elfogadott programot.”¹⁹

Az öt demokratikus párt és a Szabad Szakszervezetek helyi képviselőiből megalakult Szegedi Nemzeti Bizottság 1944. decemberében 11 tagból állott, azaz a Kisgazdapárt kivételével minden résztvevő pártot, illetve a szakszervezeteket 2–2 személy képviselt. 1945. január 2-től szervezetenként 2–2 póttaggal bővült ki a tagok köre.²⁰ A póttagokat eredetileg a helyettesítés megoldására, illetve az SZNB albizottságaiként összehívni tervezett igaz-

¹⁷ *Nemzeti Bizottságot Szegeden!* D., 1944. nov. 26. — Az MNFF szervezése Szeged mellett a felszabadított területek más falvaira és városaira is kiterjedt. E tekintetben legfontosabb lépésekre 1944 november végén került sor, amikor Révai József és Vas Zoltán Debrecenbe utazott. A Magyarország demokratikus újjáépítésének programja. A Magyar Kommunista Párt javaslata is a debreceni Néplapban került első ízben teljes szövegében a nagyobb nyilvánosság elé 1944. november 30-án. Vö. Paál Jób—Radó István: *A debreceni feltámadás.* (Debrecen, 1947) [a továbbiakban: *Paál—Radó.*] 103–106. o.; Révész Imre: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása Debrecenben (1944. december 21–22.).* Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. (Bp., 1955) 137. o. (a továbbiakban: *Révész.*)

¹⁸ Erdemi változtatások elsősorban a bevezetésben történtek. Innen törölték az uralkodó osztály politikáját elítélő egyik mondatot. [„Azért álltak a német fasiszták mellé, mert segítségükkel le akarták igitni a szomszéd népeket, s bent az országban is könyörtelenül elnyomni és rabságban tartani a magyar népet.”] Ugyanitt a „magyar reakció” helyett a „magyar fasiszták” megjelölést használták. A bevezetésben újabb keletű betoldásként szerepel a „még mindig” szókapcsolat is. [„Az ő bűnük, hogy még mindig ki vagyunk rekesztve a szabad nemzetek közösségéből.”] A bevezetés e módosulásai mellett csupán I. fejezet 10. pontja szorult értelemszerű kiegészítésre. A lelkiismereti szabadságról szóló mondat kibővült a „biztosítva annak anyagi feltételeit” kifejezéssel. — A javaslatra ld. Néplap 1944. nov. 30-i sz.-t, valamint Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. A Magyar Kommunista Párt javaslata (h. és é. nélk. [Szeged, 1944]) c. Szikra-kiadványt. Az elfogadott program először a Délmagyarország 1944. dec. 3-i sz.-ban jelent meg.

¹⁹ D., 1944. dec. 3. — Az MNFF nagygyűlésére ld. Szeged népe hitet tett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja mellett. D., 1944. dec. 5.

²⁰ Arch. 39/3/VIII/20.

ságügyi tanácsokban való közreműködés szándékával jelölték ki,²¹ a gyakorlatban azonban maguk is teljes jogú bizottsági tagokká váltak.

Az MKP szervezete Gombkötő Péter és Komócsin Mihály munkásokat bízta meg képviseletével. Gombkötő, aki a párt szegedi titkára és a nemzeti bizottság titkára is volt, 1945 februárjáig dolgozott a bizottságban. A párt legaktívabb képviselője az SZNB ülésein 1945. január 2-től részt vevő Szirmai István lapszerkesztő volt, aki eredetileg póttagként szerepelt. Bohó András mérnök — a másik kommunista póttag — ritkábban jelent meg az üléseken.

Az SZDP szegedi vezetője, dr. Valentiny Ágoston csak az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásáig volt tagja bizottságunknak. A másik szociáldemokrata tag Vörös József kisiparos volt, aki mellett a pártszervezet által delegált póttagok — Komáromi István, és Parsetich Mihály kisiparosok — is rendszeresen részt vettek a bizottság munkájában.

A Szabad Szakszervezeteket Gyólay István építőmunkás és Domby Béla tanár, póttagként pedig Strack Ádám famunkás és Horváth József képviselte.

A Független Kisgazdapártot 1944 decemberében dr. Balogh István volt alsóközponti plébános képviselte, aki egyben a bizottság elnöki tisztét is betöltötte. Államtitkárrá való kinevezése után a póttagként meghívott dr. Donászy Kálmán hírlapíró került az elnöki székbe.²² Az 1944. december 29-én rendes tagként megbízott Kispéter Lőrinc a jegyzőkönyvek tanúsága szerint egyszer sem vett részt a bizottság ülésén, Bak Károly kisgazdapárti póttag viszont rendszeresen megjelent ott.

A PDP szegedi vezetői — Örley Zoltán honvédelezredes és dr. Pap Róbert ügyvéd — tagjai voltak az SZNB-nek. Mellettük a két póttag — dr. Vén Imre és dr. Lukátsy Géza ügyvéd — csak a fontosabb ügyek tárgyalásán vett részt.

Az NPP delegátusai 1944 decemberében Erdei Ferenc és Bozsó János voltak. 1945 januárjától a póttagként megbízott Erdei Sándor hírlapíró képviselte a pártszervezetet, az ugyancsak póttag Somogyi Imre kertészeti felügyelő mindössze két alkalommal jelent meg a bizottság ülésén.

A bizottság tevékenységének fő fóruma a kezdetben eseti jellegű, később rendszeresen összehívott plénium, a *nemzeti bizottsági ülés* volt. A paritás elvének megfelelően az üléseken egyenlő számú rendes taggal vehetett részt minden szervezet. Az 1944 decemberében tartott üléseken a Kisgazdapárt

²¹ „A póttagok egyrészt helyettesíténék a hiányzó rendes tagokat, másrészt igazságügyi tanácsokat alakítanánk belőlük az összes közhivataloknál működő személyek és visszatért menekültek, valamint a politikai szempontból gyanúsítottak ügyeinek kivizsgálására. Az igazságügyi tanácsok 6 tagból állának, alakíthatók rendes és póttagokból, az elnök azonban csak rendes tag lehet.” SZNB 1944. dec. 27-i jkv. Arch. 39/2/I/8. — Az igazságügyi tanácsokat említi az SZNB népbíróági rendelete is, később azonban kevés szó esett róluk. Vö. SZNB 1945. márc. 3-i jkv. Arch. 39/1/I/11.

²² Balogh István mellé 1944. december 27-én *helyettes elnököt* választott a bizottság Kup László kisgazdapárti megbízott személyében. A Kisgazdapárt elnöksége ezután közölte a bizottság titkárával azt a párthatározatukat, amely szerint „dr. Donászy Kálmán ideiglenes nemzetgyűlési képviselő úr, a Nemzeti Bizottság póttagja.... [a] párt felhatalmazásából a Nemzeti Bizottság elnökhelyettesi tisztét dr. Balogh István elnök távollétében el fogja látni.” Donászy ezután ténylegesen be is töltötte az elnöki funkciót, de Balogh István csak 1945. április 13-án jelentette be lemondását. Ekkor a bizottság Donászyt kérte fel az elnöki tisztségre, megjegyezvén azt, hogy ezzel „egy tényleges állapotot tesz jogszerűvé.” Vö.: Arch. 39/3/X/76.; 39/2/I/16.

kivételével — amelyet csak az elnök képviselt — minden szervezet 2—2 taggal vette ki részét a munkából. A póttagok kijelölése után emelkedett az üléseken részt vevő delegátusok száma. Két 1945. januári jegyzőkönyv „16 tagú ülés”-ről tesz említést a tagok felsorolása nélkül,²³ ezután pedig még több rendes, illetve póttag nevét találjuk a jegyzőkönyvekben. A kifejezett határozat ismeretének hiányában is megállapítható, hogy a bizottsági üléseken megbízásuk jellegétől függetlenül *mind a rendes, mind a póttagok egyenlő joggal vettek részt*. Szabályozás hiányában nehezen lehet megállapítani, hogy mikor volt határozatképes a nemzeti bizottság ülése. Későbbi adataink arra vallanak, hogy a bizottság nem tartotta magát határozatképesnek, ha tagjainak többsége nem jelent meg, vagy valamely párt képviselői távol maradtak.²⁴

A bizottság *tisztségviselői* az elnök, a titkár és a jegyző voltak. Az elnök²⁵ hívta össze a bizottsági üléseket, kitzúzte főbb napirendi pontjaikat és levezette azokat. A titkárral — esetenként a jegyzővel — együtt aláírta a bizottság hivatalos leveleit és határozatait. Utólagos jóváhagyással intézhette a plénum határozatát nem igénylő kisebb ügyeket. Az SZNB *titkára* a mindenkor kiszgadzapárti elnökkel szemben a kommunista pártszervezet delegátusai sorából került ki. Feladatkörét és hatáskörét nem határozták meg, a jegyzőkönyvekből és a bizottság irataiból az tűnik ki, hogy tevékenységi köre elsősorban a határozati javaslatok megszövegezésére terjedt ki. A *jegyző* megbízatását a bizottságtól kapta, ő maga nem volt szavazati joggal felruházott tagja a testületnek. Feladatkörébe az adminisztráció ellátása, az ülések előkészítése és az ügyek előterjesztése tartozott. Az SZNB első jegyzője Gara Pál volt, aki egyben a kommunista párttitkárság adminisztrációját is intézte.

Vessünk egy pillantást az SZNB *anyagi alapjaira* is. Közismert, hogy e kérdés későbbi években igen élesen vetődött fel országszerte. Az általánosan követett gyakorlat az volt, hogy a bizottságok kiadásait a területileg illetékes önkormányzatok fedezték, s ők biztosították az adminisztrációs személyzetet is. Az SZNB idejekorán foglalkozott ezzel a kérdéssel; az 1944. december 12-i ülésen elfogadott határozat a tagszervezetekre hárította a költségeket, s kétszáz-kétszáz pengőben állapította meg a „kvótát”.²⁶ Nem lehet tudni, hogy meddig maradhatott érvényben ez a határozat, mert e problémákat csak két év múlva vetik fel ismét. Az ekkor hozott határozat arról tesz említést, hogy „a nemzeti bizottság összes költségét eddig — 1946 októberéig — a kommunista párt viselte, minthogy ott van a bizottság titkársága.”²⁷ A bizottsági ügykezelés ennek következtében nem forrott össze a közigazgatással, mert azt a titkár és a jegyző a szegedi kommunista párttitkárságon végezte. Az SZNB kommunista adminisztrációját is egy olyan jelentős tényezőnek kell tekintelnünk, ami nagyban elősegítette a bizottság gyors reagálását és hatékony működését.

²³ SZNB 1945. jan. 22-i és jan. 30-i jkv. Arch. 39/2/I/2. és 3.

²⁴ Vö. A *kiszgadzapárti tagok távolléte miatt harmadszor sem tarthatta meg ülését a Nemzeti Bizottság*. Szegedi Népszava, 1945. okt. 20.

²⁵ Vö. a 22. jegyzettel.

²⁶ SZNB 1944. dec. 12-i jkv. Arch. 39/2/I/8.

²⁷ Arch. 39/2/I/93. Az SZNB 1946. okt. 8-i ülésén 50—50 forintban állapította meg a pártok hozzájárulását, de a Kiszgadzapárt nem volt hajlandó fizetni. 1947 márciusában a városi tanács szavazott meg havi 200 forintos ellátmányt. Vö. Szegedi Állami Levéltár [= SZÁL] SZNB iratai 256/1947.

A Szegedi Nemzeti Bizottság olyan időpontban alakult meg, amikor a város demokratikus közigazgatása már másfél hónapos múltra tekinthetett vissza. 1944. októberében—novemberében a hivatali apparátus egy része folytatta tevékenységét a szovjet városparancsnok által megbízott polgármester, dr. Valentiny Ágoston, illetve helyettesei és az újonnan kinevezett tanácsnokok vezetésével. Az első új testületi szervek még a nemzeti bizottság megalakulása előtt bekapcsolódtak a város vezetésébe: ilyenek voltak a városüzemeltetési *kommunista tanácsadó bizottság*, a *Szeged Városi Gazdasági Bizottság*, az 1944. október 21-től működő legelső pártközi szerv, 1944. november 28-tól pedig a polgármester mellé rendelt szűk körű *városi tanács*.²⁸

A Függetlenségi Front előkészületi tárgyalásain a régi törvényhatósági bizottság helyettesítése is szerepelt. A részletek nem ismeretesek, de a Balogh István egyik cikke azt bizonyítja, hogy már 1944. novemberében egy elvi határozat született, amely a pártok által „számarányukhoz képest” delegált *60 tagú városi képviselőtestület*, a felszabadulás előtt felfüggesztett törvényhatósági bizottság pótlására rendelt szerv megalakítását tartalmazta.²⁹ Az SZNB legelső ülésén, 1944. december 4-én foglalkozott vele. Ekkor még gondosan kerülték a testület régi elnevezését, ezért csak „városi törvényhatósági tanácsról”, illetve „városi tanácsról” esett szó. Rendeltetéséről is megoszlottak a vélemények, amelyek arra utalnak, hogy feladatukra az első elképzelések szerint nem esett volna teljesen egybe a régi közgyűlésével. Az elnök megnyitójában bejelentette, hogy az „ülés egyetlen napirendi pontja... a városi törvényhatósági tanács megalakítása...”, mert a jelenlegi városi ügykezelés nem tökéletes.” „Kéri, hogy minden párt erejéhez képest mondja ki, hogy hány mandátumot akar..., a hatvanas létszám nem rögzített, hanem szükség szerint bővíthető.” Miután a bizottság — kommunista indítványra — nem kívánta emelni az előzetesen megállapított létszámot, a vita a mandátumok elosztására korlátozódott. A polgármester azt javasolta, hogy „a városi tanácsot progresszív alapon válasszák meg, mert így látszik legjobban biztosított-nak, hogy a pártok közötti egyetértés tökéletes lesz.” E „progresszív”, azaz az erőviszonyokhoz igazodó megoszlást támogatta az egyik kommunista is, aki szerint a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt 10—10 mandátuma elégséges ahhoz, hogy Szeged környéki parasztság érdekeit a városi tanácsban képviseltesse.” A Polgári Demokrata Párt képviselője viszont „azzal a kéréssel fordult a bizottsághoz, hogy a szakszervezetek minden politikai párttól 2—2 mandátumot kapjanak.” Ez ellen a kommunisták tiltakoztak. Hosszas vita után végül is a polgármester javaslatára született meg a határozat, amely szerint „minden párt és szakszervezetek 10—10 taggal vesznek részt a városi tanácsadó bizottságban”.

Már az első ülésen lényeges ellentétek merültek fel a városigazgatás kulcs-pozícióiba bekerült új emberek munkája tekintetében. Balogh István elnök azt javasolta, hogy az új városi tanács válassza meg ismét tisztségébe a polgármestert. Valentiny tiltakozott ez ellen, kifejtve, hogy „öt az orosz katonai parancsnokság helyezte a város élére és ez a megbízatás addig tart, amíg az ország új kormányt nem kap.” A kisgazdapárti vezető válaszában éppen a

²⁸ Vö. Oltvai, 77—95. o.

²⁹ Balogh István: *Sürgős program*. D., 1944. nov. 30.

megerősítést hangsúlyozta. „készséggel elismeri azt — hangzik a jegyzőkönyv —, hogy az orosz katonai parancsnokság evvel az intézkedésével előmozdítja a legitimitást az országban. Ugyanakkor kéri, hogy a 60-as bizottság a jelenlegi városi vezetőket, akik a polgármester mellett működnek, mentse fel.” Balogh az új — nagyobbbrészt szociáldemokrata és kommunista — tanácsnokok és más vezetők leváltására célzott ezzel. Valentiny szembeszállt vele, mert — mint mondotta — „az új emberek beállításával a nehézségeket csak növelnék.” A helyzet bonyolultságát mutatja, az MKP egyik képviselőjének felszólalása, aki pártja álláspontját jelentette be. „Szükségesnek tartja, hogy az összes ügyosztályok városi vezetői a 60-as bizottságból választódjanak, és pedig a pártok erősségének arányában.” A vita folytatódott, Valentiny „ellenvetéssel élt, mert ugyanis nem bizonyos, hogy ilyenformán megfelelő emberek kerülnek megfelelő helyre.” Balogh István elnök a később is hangoztatott „szakszerűség” szempontját vetette fel, követelvén, hogy „a tanácsnokok pártállásukra való tekintet nélkül, szigorúan tudásuk és képességük szerint kerülhessenek a város életének élére, e ténykörülményt pedig minden párt tudomásulvenni tartozik.” Világos, a Kiszgazdapárt azt sérelmezte, hogy ekkor csupán egyetlen tagja viselt fontosabb tisztséget a városnál. E kérdésben nem hoztak döntést, sem most, sem később. A törvényhatósági bizottság sem foglalt állást ebben az ügyben, hanem első ülésén a városi pártközi bizottság elé utalta azt.

Felmerült a tanácsnokok közgyűlési tagságának ügye is. A Független Kiszgazdapárt a hivatalbóli tagság fenntartását javasolta. Ez az elközelése *ekkor* nem nyert meg másokat. Valentiny Ágoston és Bozsó János parasztpárti delegátus nem helyeselte, Erdei Ferenc szintén antidemokratikusnak tartott bármiféle hivatalbóli tagságot. Komócsin Mihály közvetítő javaslatként felvetette, hogy a hivatali tagsággal rendelkezők csak tanácskozási joggal vehessenek részt az új városi képviselőben. Hosszas vita után úgy döntöttek, hogy a tanácsnokok szavazati jogot nem fognak kapni.

Az új városi tanács ügye elintézettnak tűnt, ezért el is határozták, hogy rövidesen összehívják. Az ülés felszólította a pártokat és szakszervezeteket, hogy 1944. december 10-ig jelöljék ki képviselőiket.³⁰

Másodszor 1944. december 12-én ült össze a nemzeti bizottság. A napirenden — a népbíróság ügye mellett — még mindig ott szerepelt a „városi tanács” kérdése. A titkár ismertette a kommunista pártvezetőség határozatát, amely *nem* fogadta el az egyenlő képviselő elvére alapozott december 4-i döntést, nem tartotta azt sem demokratikusnak, sem az erőviszonyoknak megfelelőnek. Kifogásolták a tanács hatásköreivel kapcsolatos állásfoglalást is, s kérték „hogy a Városi Tanácsnak ne csak tanácsadói, hanem törvényhozói jogköre is legyen.” Erre az első ülés jegyzőkönyve csupán utal, a határozati részben ugyanis „tanácsadó bizottság” elnevezést használja. A második ülés jegyzőkönyve is csak a határozatot ismerteti. Az új határozat nevezi első ízben *városi törvényhatósági bizottságnak* a korábban csak városi tanácsként vagy tanácsadó bizottságként emlegetett új szervet. Tagjait most már *nem pártos alapon* küldték ki. A Magyar Kommunista Párt és a Független Kiszgazdapárt 15—15, a Szabad Szakszervezetek 12, a Szociáldemokrata Párt 10, a Polgári Demorata Párt és a Nemzeti Parasztpárt pedig egyaránt 9—9 mandátumot kapott. „Mivel a számarány megváltozott, ennél fogva a városi törvényhatósági bizottság határozati joggal rendelkezik. A névsorok csüttörtökön,

³⁰ Valamennyi idézetet ld. SZNB 1944. dec. 4-i jkv. Arch. 39/2/1/8.

f. hó 14-én délig beadandók" — fejeződik be a jegyzőkönyv tárgykörünkre vonatkozó része.³¹ A határozat két nap múlva a sajtó útján nyilvánosságra is került. A közlemény arról is említést tesz, hogy a bizottság „a jövő héten fog összeülni,”³² erre azonban — a közbejött események folytán — csak 1944. december 27-én került sor.³³

A „városi népképviselőt” 1945. március 17-én történt újjáalakítása³⁴ előtt tartott három ülésen csupán formális szerepet játszott, az ügyek ténylegesen intézése továbbra is az egyes hivatalok és a városi tanács kezében összpontosult. Egy dolog miatt azonban a szegedi demokratikus várcsi közgyűlés létrehozása mégis jelentős, mégpedig azért, mert létrejött *megelőzte* a kormány által a közigazgatás újjászervezésére kibocsátott 14/1945. ME sz. rendeletet. A makói és a hódmezővásárhelyi ideiglenes törvényhatósági bizottsággal együtt a példát szolgáltatta a kormány számára is.

A Szegedi Nemzeti Bizottság és az Ideiglenes Nemzetgyűlés³⁵

A Szegedi Nemzeti Bizottság 1944. decemberében tagjai révén és testületileg is részt vett az ország széteső részeinek újra összefűzésében, az új magyar államiság legfelsőbb szerveinek megalakításában. Pusztá léte is objektiván jelentős hatással volt a folyamatra, amelynek újabb állomását jelentették a debreceni előkészítő tárgyalások. E megbeszélések 1944. december 12-én este kezdődtek meg. A tárgyalásokról nyomban értesítették a szegedi demokratákat. Az SZNB 1944. december 12-i ülésén még szó sem esett az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának lehetőségéről — s képviselői másnap már Debrecenben tárgyaltak róla.³⁶ A rohanó események nem tették ugyan lehetővé, hogy a Szegedi Nemzeti Bizottság formálisan is felhatalmazást adjon követneik, ennek ellenére minden okunk megvan arra, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának szegedi tagjait a bizottság jogos képviselőinek tekintsük.

E megbeszélések alapján Szeged huszonöt képviselőt küldhetett az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A Szegedi Nemzeti Bizottság harmadik, 1944. december 16-i ülésén osztotta szét a mandátumokat, lényegileg a városi közgyűlési helyek arányában. A huszonöt megbízatásból hármat a város jelentős közéleti személyiségeinek: Hamvas Endre csanádi püspöknek, Purjesz Béla egyetemi tanárnak és Szegeddel korábban kapcsolatban állott Rákosi Mátyásnak ajánlották fel. A fennmaradó 22 mandátum következőképpen oszlott meg: a Független Kisgazdapárt 5, a Magyar Kommunista Párt 5, a Szabad Szakszervezetek 4, a Nemzeti Parasztpárt 3, a Szociáldemokrata

³¹ SZNB 1944. dec. 12-i jkv. Arc. 39/2/I/8.

³² D., 1944. dec. 14.

³³ SZÁL Szeged város közgyűlési jegyzőkönyve [= Közgy.] 1944. dec. 27-i jkv. Vö. *Oltvai*, 90–91. o.

³⁴ Az SZNB 1945. március 5-én foglalkozott a törvényhatósági bizottság kibővítésével a 14/1945. ME. sz. rendelet értelmében. Vö. Arch. 39/3/I/11.; SZÁL Közgy. 1945. márc. 17-i jkv. Ld. részletesen: *Oltvai*, 91–93. o.

³⁵ Az Ideiglenes Nemzetgyűlésről ld. *Révész.*; Beér János: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés*, Jogtudományi Közlöny XV. évf. (1960) 1. sz. 1–15. o.; Kovács Kálmán: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának történelmi jelentősége*. Állam és Igazgatás. XV. évf. (1965) 5. sz. 253–259. o.

³⁶ *Padl–Radó*, 157. o.

Párt 3, a Polgári Demokrata Párt pedig 2 helyet kapott az Ideiglenes Nemzetgyűlés szegedi képviselőcsoportjában.³⁷ A „Magyar Néphez” intézett felhívás csak az ülés másnapján jelent meg a Délmagyarország hasábjain,³⁸ az SZNB választógyűlést összehívó rölapjait viszont már aznap olvashatták a szegediek. A választást a nemzeti bizottság 1944. december 16-i délutáni nagygyűlésén, a Belvárosi Moziban ejtették meg. A gyűlésen a bizottság elnöke, az Előkészítő Bizottság tagja ismertette a helyzetet: „Nincs államfő, nincs központi kormány, nincs jogfolytonosság — fejtette ki. — Az ősforrás most a nemzet, maga a nép. A nép, a nemzet eljutott odáig, hogy tagjai nemzeti bizottságokat alakítottak. Ezek vitték eddig az ügyet. A Szegedi Nemzeti Bizottság előljárt példájával... A különböző Nemzeti Bizottságok Előkészítő Bizottságot szerveztek meg...”, amely összehívja az Ideiglenes Nemzetgyűlést. Az elnök után Vörös József bizottsági tag olvasta fel az Előkészítő Bizottság felhívását, majd beterjesztették a jelöltek listáját, melyet a népgyűlés nagy lelkesedéssel fogadott el.³⁹

A nemzetgyűlési tagok személyére vonatkozóan három egymásnak bizonyos fokig ellentmondó forrás áll rendelkezésünkre. A népgyűlésről készített feljegyzés 23 nevet tartalmaz, a Délmagyarország tudósítása már 25-ről tesz említést, a később publikált debreceni „Személyadat felvételi ív” pedig 23, a korábbival nem teljesen azonos szegedi képviselő nevét sorolja fel.⁴⁰ Hamvas Endre püspök sehol sem szerepel. Purjesz Béla professzor neve csak a legelsőknek tekintett feljegyzésben nem található meg, a későbbiekben már igen. A harmadik „tisztelőbeli mandátum” birtokosa, Rákosi Mátyás mindhárom helyen szerepel. Ami a pártokat illeti, jelentős változások lényegében csak a Kiszgazdapárt listáin vannak: ahány annyi féle. Az MKP képviselői Rákosi mellett Gerő Ernő, Gombkötő Péter, Komócsin Mihály, Lakó Antal és Révai József voltak, az SZDP-t megállapított három taggal szemben négyen: Bernáth András, Horváth József, Valentiny Ágoston és Vörös József, a Szabad Szakszervezeteket pedig csak hárman: Agócsy János, Farkas István és Gyólay István képviselték. Az NPP három delegátusából csak ketten: Bozsó János és Vass János jutottak el Debrecenbe, Somogyi Imre betegsége miatt nem tudta igazolni mandátumát, a PDP képviselőjében pedig csak Örley Zoltán jelent meg az ülészakon, a korábban megválasztott Pap Róbert szintén nem szerepel a debreceni névsorban. A legtöbb változás a kiszgazdapártnál történt. A gyűlésről készült feljegyzés Balogh Istvánt, Kispéter Lőrincet, Madarász Jánost, Wagner Gyulát, és Virágh Istvánt említi. Közülük a másnapi lapban Madarász János helyett Dobó Gyula szerepel, aki mellett Nagyiván János is felkerült a listára. Debrecenben már sem Kispéter Lőrinc, sem Virágh István nem jelent meg, de Donátsy Kálmánnal ismét ötre egészült ki a kiszgazdapártiak száma. Minderre nehéz magyarázatot adni, további adatok híján csak találgatásokba bocsátkozhatnánk atekintetben is, hogy ki hagyta jóvá e személyi változásokat. Valószínűnek látszik, bár ez szöges ellentétben áll mind a nemzeti bizottsági jóváhagyással, mind a választási elvvel, hogy a Kiszgazdapárt vezetősége önhatalmulag jelölhetett ki újabb delegátusokat.

A nemzeti bizottságok közreműködése a legfőbb államhatalmi szerv megalakításában az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejötte után befejeződött.

³⁷ SZNB 1944. dec. 16-i jkv. Arch. 39/2/I/3.

³⁸ A Magyar Néphez! D., 1944. dec. 17.

³⁹ Szeged népe megválasztotta... D., 1944. dec. 19.

⁴⁰ Arch. 39/3/X/74.; D., 1944. dec. 19.; Pál-Radó, 19–24. o.

Találunk azonban még jóval később is olyan határozatot, amely arra utal, hogy az SZNB több hónappal a választás után is jogosítottnak érezte magát arra, hogy *mandátumcserét* kezdeményezzen. Az 1945. április 13-i ülésen vizsgálta meg a bizottság — jelek szerint már előzetes tárgyalás után — a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetének átiratát, „melynek tartalma szerint Bozsó János volt nemzetgyűlési képviselő helyére... az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Erdei Sándort küldik ki. Kéri a Nemzeti Bizottságot, hogy Erdei Sándor részére a *megbízólevelet állítsa ki.*” Az NPP iratanyaga ismeretének híján a kérelem indoka homályos, de az alapos lehetett, különben az oly sokat vitázó bizottság nem határozta volna el nyomban, hogy „a bejelentést... örömmel veszi tudomásul.”⁴¹ A jegyzőkönyv ugyan nem tartalmazza, de az iratok arra vallanak, hogy ekkor került szóba Somogyi Imre ügye is, aki betegsége miatt nem tudott megjelenni a debreceni ülésszakon. Somogyi mandátumának igazolását szintén támogatta az SZNB, s e két ügyet fel is terjesztették az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökéhez. Zsedényi Béla 1945. május 14-i leiratában *elutasította* mindkét igényt.⁴² A bizottság még 1945 júniusában is ragaszkodott a parasztpárti kérés teljesítéséhez, s kérte, hogy „a Nemzeti Parasztpártból *kizárt* Bozsó János megbízatását Juhász Jánosra ruházza át a Nemzetgyűlés elnöksége.”⁴³

Az első népbíróági rendelet létrejötte

A Szegedi Nemzeti Bizottság egyik legfontosabb intézkedése az ország első népbíróági rendeletének kibocsátása volt.⁴⁴ E rendelet létrejötte fontos állomása annak a harcnak, amelyet a Magyar Kommunista Párt vezetésével a demokratikus erők vívtak a fasiszmus maradványai ellen. A felszabadulás időszakában a párt minden megnyilatkozása és intézkedése a *harcos antifasizmus* jegyében fogant. Szegeden és általában az elsőként felszabadított országrészekben nehezítette a helyzetet, hogy a felszabadulás az 1944. október 15-i Szálasi-puccs előtt bekövetkezett, így a nyilasok terrorja nem ölthetett a budapestihez és a dunántúlihoz hasonló méreteket, a velük rokonszenvezők sem vetették le álarcukat, sokan nem is léptek nyíltan a színre. A lakosság nem ismerte meg a szélsőséges „módszereket”, ez viszont azzal is járt, hogy közömbösen fogadta a fasiszmus maradványai elleni harcra való felhívásokat.⁴⁵

⁴¹ SZNB 1945. ápr. 13-i jkv. Arch. 39/2/I/17.

⁴² „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-én 230 képviselővel magát megalakítottak nyilvánította, a képviselők megbízatása pedig a Nemzetgyűlés egész időtartamára szól, az tehát a tételes magyar törvények értelmében vissza nem vonható, a megválasztott képviselő vissza nem hívható. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés politikai bizottsága január hó 26-i ülésén pedig határozatot hozott arra nézve, hogy sem az utólagosan megejtett választások nem ismerhetők el, sem pedig a december hó 21-i mandátumvizsgáló bizottság ülésén leigazolt mandátumokon kívül más mandátum el nem ismerhető.” Arch. 39/3/IV/33.

⁴³ Arch. 39/3/IV/45. — A szegedi törekvések nem voltak egyedülállóak. A Csánád vármegyei Nemzeti Bizottság is visszavonta a makói 48-as Kossuth-párt két mandátumát, amelyeket a Kisgazdapártnak juttatott. SZÁL, CsNB iratai 160/1945.; 574/1945.

⁴⁴ Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944–45-ben* (Bp. 1960) c. tanulmányában már foglalkozott e kérdéssel.

⁴⁵ Vö. Balázs, 72–91. o.

A fasiszta jogszabályok hatályának megszüntetése jelentős polgármesteri intézkedés volt, a gyakorlati harc kezdete azonban nem ehhez, hanem a szegedi kommunista pártszervezet 1944. november 19-i programvitájához fűződik. Itt — mint említettük — igen nagy súlyt kapott a faszizmus elleni határozott fellépés kérdése. Révai József a baloldali követelésekkel szemben éppen ebben jelölte meg az osztályharc döntő tartalmát. „Három fő feladat van — mondotta Révai — [1.] Erőssé tenni itt a Kommunista Pártot. [2.] Harcos, öntudatos kommunistákat nevelni, kiépíteni, erőssé tenni a szegedi pártszervezetet és [3.] kézbe venni a faszizmus elleni harcot itt Szegeden.”⁴⁶ A Központi Bizottság képviselője arra is felhívta a szegedi kommunisták figyelmét, hogy a faszizmus maradványai felszámolásának *belső* társadalmi indokai mellett különös figyelemmel kell lenniök annak *külső hatására* is, amely a magyar nép számára az adott történelmi helyzetben rendkívül fontos volt. Révai után e kérdésben többen állást foglaltak, hevesen vitatva a visszamaradt fasiszták elleni fellépés módjait. Felmerült a kérdés, hogy milyen szerv végezze el ezt a feladatot. A program erre a célra *népbíróságok felállítását* javasolta. Tekintettel arra, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szervezése a kezdeteinél tartott, a népbíróssággal kapcsolatban különböző elképzelések hangzottak el.⁴⁷

Teljes nyíltsággal beszéltek e kérdésről Délmagyarország hasábjain is. „Nincs Szegeden nyilasveszedelem? Hát akkor kik terjesztik az aljasabbnál aljasabb és butábbnál butább rémhíreket? Kik hajigálnak éjnek idején kézigránátokat orosz tisztekre? Kik merészkednek odáig a tanyákon, hogy letartóztatják (sic!) a demokratikus pártok bizalmi embereit?... Hogy van az, hogy nem internálják a nyilas gazfickókat? Hogy van az, hogy nem osztják be őket nyilas munkásszázadokba?”⁴⁸ Hogy van az, hogy még egyetlen megszőkött, vagy ittmaradt nyilas-kolompusra sem mondták ki az illetékes hatósági szervek a hazaárulónak kijárt fő- és jószágvesztést? Hogy nem működnek a bíróságok?”⁴⁹

„Vannak olyanok is — írta Révai József —, akiknek „jogi” aggodalmaik vannak a nyilasok elleni harcokkal kapcsolatban. Nem szabad megbolygatni a régi rendet, mindennek a régi törvények alapján kell történnie..., abból, hogy az oroszok nem akarnak változtatni a magyar törvényes renden, azt a következtetést levonni, hogy most már nekünk *magyaroknak* sem szabad változtatnunk az eddig érvényben levő törvények egyetlen betűjén sem, furcsa és önkényes következtetés.” Révai és a magyar kommunisták tudták, hogy ekkor még nem jött el az ideje a társadalmi és jogrend *gyökeres* megváltoztatásának, de lehetségesnek és szükségesnek tartották már ekkor is a hathatós intézkedések megtételét: „De ki vitatná el a magyar népnek, az új demokratikus szerveknek azt a jogát, hogy a haza megmentésére szükséges intézkedéseket nemcsak a régi törvényekből, hanem a fennálló helyzetből, a hazánkat fenyegető veszélyből merítsék? Ki vitatná el ezen a kereten belül a jogokat, hogy a közjó követeli, eltérjünk a régi törvényektől... Az internálási eljárást a régi rendszer is alkalmazta. A különbség csak az, hogy most nem a hazaárulók fogják alkalmazni a hazafiak ellen, hanem a hazafiak a hazaárulók ellen... Aki jogi, városigazgatási, pénzügyi aggodalmaskodással hátráltatja a

⁴⁶ Az MKP szegedi szerv.-nek 1944. nov. 19-i taggy.-i jkv.-e Arch. 39/1/I/8.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Vö. Arch. 39/1/II/5.

⁴⁹ *Megtorlást a nyilasok ellen.* D., 1944. nov. 22.

nemzet ádáz ellenségei elleni kérlelhetetlen harcot, az akarva-akaratlan fedezi a banditákat...”, mert „a nyilasok ártalmatlanná tétele *politikai* kérdés, központi kérdés...”⁵⁰

A rendőrség 1944. november végén megkezdte a visszamaradt fasiszták korlátozását.⁵¹ December első napjaiban a korábbi elképzelések alapján újabb indítványok és javaslatok születtek. A *Városházi Polgárőrség Ötös Bizottsága* 1944. december 3-án küldte meg a polgármesternek és a kommunista pártszervezetnek a nyilasok elleni intézkedések részletes javaslatát.⁵² A párt vezetősége az indítványok azonnali megvalósítását tűzte célul,⁵³ a polgármester pedig egy pártközi bizottságot küldött ki megvizsgálásukra. E „*hatós bizottság*” lényegileg magáévá tette a javaslatokat, s csupán egyetlen pontot változtatott meg: a nyilas vezetők internálása helyett azok *népbíróság* elé állítását indítványozta. A Függetlenségi Front programjának elfogadása után, 1944. december 5-én a bizottság javaslatában esik szó elsőként a népbíróság létrehozásának *közvetlen* szükségességéről: „Haladéktalanul népbíróság állítandó fel. A népbíróság áll: szakszerűség szempontjából 1 hivatásos bíróból és a pártok, illetve szakszervezetek 1–1 delegált tagjából. A népbíróság vonja felelősségre a vezető nyilas férfiakat, mint hazaárulókat és indokolt esetben sújtsa őket halálbüntetéssel. Körzetvezetők, szervezők, s mindazok, akik a nyilas párt érdekében agitációt fejtettek ki, vagy hathatós módon szolgálták a nyilas érdekeket, amennyiben bűnük nem meríti ki a hazaárulás fogalmát, — internálándók.”⁵⁴

A nemzeti bizottság megalakítása után a kommunisták egyre erélyesebben követelték, hogy a program és az alapján kidolgozott terv meg is valósuljon. Ez első napokban a sürgető — követelő igények ellenére sem ült össze a nemzeti bizottság. Helyette december 7-én a polgármester hozta nyilvánosságra tervét, amelyben egyelőre a népbíróság felállítására vonatkozó *hatós bizottsági* indítvány nem szerepelt.⁵⁵

Az igazságügyi szervek ezekben a napokban kezdték meg tevékenységüket.⁵⁶ A rendőrség első ízben két helyi nyilas vezető ellen kérte az eljárás megindítását. Az ügyészség megtagadta az 1921:III. tc. alapján történő vádemelést. Megszüntető végzésben arra hivatkozott, hogy a nyilas párt parlamenti képvisellel rendelkező párt volt, így „maga az a tény, hogy a nyilaskeresztes párt kötelékén belül helyi vezetői tevékenységet fejtettek ki, a bűncselekmény tényálladékát még nem meríti ki.”⁵⁷ A kommunisták félreérthetile-

⁵⁰ Révai József: *Harcos demokráciát*. D., 1944. nov. 25.

⁵¹ A rendőrhatalóság megkezdte a tisztogatást; *Szegedi példa a nyilasok aknamunkájára*. D., 1944. nov. 24. Vö. Arch. 39/1/9/A.

⁵² Arch. 39/1/V/36.

⁵³ Arch. 39/1/III/7.; 39/1/IV/7.

⁵⁴ E bizottságban az MKP-t és a szakszervezeteket 2–2, a PDP-t és a rendőrséget 1–1 tag képviselte. Vö. Arch. 39/1/V/35.

⁵⁵ „A nyilas front felgöngyöltése dolgában a polgármester terve az, hogy pártközi bizottságot hív egybe, mint a Nemzeti Bizottság albizottságát és ez elé a fórum elé viszi a jobboldali politikai bűnösök ügyét... a bizottság határoz egyes esetekben afellett, hogy a felelősségrevont bűnösöket bíróság elé állítja, vagy internálja, esetleg munkásszázadokba osztja be.” D., 1944. dec. 7.

⁵⁶ A *szegedi bíróságokon is megindult a munka*. D., 1944. dec. 5. — Megemlítjük, hogy a polgármester „az orosz katonai parancsnokság által reá ruházott jogkör alapján” már 1944. nov. 8-án rendelkezett a kérdésben. Vö. SZÁL. Szeged polgármester iratai 60 084/1944.

⁵⁷ *Elfogadhatatlan ügyészi végzés*. D., 1944. dec. 8.

nül foglaltak állást: „Megmondjuk kerekén: az az ügyész, aki végzésben mondja ki, hogy a nyilaskeresztes pártban vezetői tevékenységet kifejtteni nem bűncselekmény, *vagy*... fedezi a nyilasokat, *vagy*... jogi kretinizmusban szenved és nem érti meg a nyilasok elleni harc *politikai* szükségességét, a magyar demokrácia *államérdekeit*. Nemcsak a szegedi ügyész egy végzéséről van szó... A mi álláspontunk az — és hisszük, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban és a Szegedi Nemzeti Bizottságban egyesült demokratikus pártok ezt az álláspontunkat osztják —, hogy a magyar demokrácia programjának megvalósítását *azonnal meg kell kezdeni* és nem szabad várni se az új kormányra, se az új törvényhozásra, se az új törvényekre.” — „Egy letűnt reakciós politikai rendszert felváltani egy új demokratikus politikai rendszerrel úgy, hogy a jogfolytonosságon a legparányibb csorba ne essék, nem lehet! Az átmeneti időben a néptömegeknek, az új rendet képviselő demokratikus pártoknak és szervezeteknek kell a jogforrás szerepét betölteniök... A Nemzeti Bizottságok maguk is e harc szülöttei, és alig illeszthetők bele „a jogfolytonosságra”... A Szegedi Nemzeti Bizottság... a fasiszta és feudális reakció szétzúzására alakult meg, hogy *vezesse a harcot* az új demokratikus rendért.” — „A népbíróságok megalakításával várni addig, amíg az új nemzeti kormány kinevezi őket, nem lehet. A Nemzeti Bizottságok éppen arra valók, hogy az átmeneti időben államhatalmi funkciókat is gyakoroljanak. A nyilasok elleni harc érdekében szükség van a népbíróságok azonnali megalakítására. A Nemzeti Bizottságok feladata, hogy létrehozzák őket... Ha a Szegedi Nemzeti Bizottság nem áll élére ennek a harcnak, akkor az a veszély fenyeget, hogy szakadás áll be közte és a demokratikus népi tömegek között.”⁵⁸

Révai József cikkének megjelenése után, 1944. december 11-én a szegedi szakszervezetek összvezetőségi ülésén Tombác Imre jelentésében „szóvátette, hogy a Nemzeti Bizottság vezetőségének már eddig össze kellett volna hívni a bizottságot, hogy a program megvalósításához hozzáfogjanak.” Komócsin Mihály javaslatára az ülés elítélte a fasiszták számára menlevelet biztosító ügyészi végzést és a népbíróság felállítását követelte.⁵⁹ Ennek hatására másnap, 1944. december 12-én az SZNB is foglalkozott a népbíróság ügyével. Az ülésen dr. Balogh István elnök ismertette „a közvélemény sürgető nyomására való politikai igazolás szükségességét.” Dr. Valentiny Ágoston szociáldemokrata polgármester szólott elsőként a *népbíróságról*. Szavaiból, a nyilvánvalóan pontatlan jegyzőkönyv soraiból a későbbi igazságügyminiszter koncepciója⁶⁰ tűnik ki. Szerinte „a változás mindig politikai síkon mozog és az ellenkező végletbe taszít. Ez jogi szempontból is reális. A mai rendőrség nem áll hivatása magaslatán, kéri tehát egy szerv, a népbíróság felállítását, valamint azt, hogy ez a bíróság igazságos ítéleteket hozzon a nép ellenségével szemben. A régi nyilas párttagokat, akik azután megszűntek párttagok lenni, kedvezőbb

⁵⁸ Révai József: *Meg kell kezdeni programunk megvalósítását*. D., 1944. dec. 10.

⁵⁹ „4. A szakszervezeti bizottság a nyilasok és egyéb hazaárulók ártalmatlanná tételére követeli a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjának megvalósítását. Ennek megfelelően sürgősen megoldandó feladatnak tartja a szegedi népbíróság haladéktalan felállítását, mely ha kell halálbüntetéssel és jószágvesztéssel sújtja a németbérencet. 5. A szakszervezeti bizottság megbízza a Nemzeti Bizottságba kiküldött tagjait, hogy ott jelen határozat értelmében lépjenek fel és hassanak oda, hogy a Nemzeti Bizottság teljes egészében tegye magáévá e határozatban lefektetett alapelveket.” D., 1944. dec. 13.

⁶⁰ Vö. Ságvári Ágnes: *Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten. 1945–1947*. (Bp., 1964) 52. o.

elbánásban kell részesíteni, mint azokat, akik a legutolsó időig tagjai voltak a nyilas pártnak. — Nyugodtabb légkört teremt meg az, ha a népbíróság ítélkezik és lezért a népbíróság működését a mai kipróbált törvények közé kell beiktatni.” A polgármester betérjesztette és ismertette népbírósági tervezetét is, ennek részleteiről azonban a jegyzőkönyv nem szól, s kutatásaink során sem akadunk nyomára, így csak feltételezzük, hogy a már említett hatósági bizottsági javaslaton alapulhatott. Közvetlenül ezután kommunista indítványra egyhangú határozattal ki is mondta a bizottság, hogy „szükségesnek tartja... a népbíróság felállítását.” A Polgári Demokrata Párt egyik képviselője csak a határozathozatal után vetette fel a kérdést, hogy egyáltalán indokolt-e a bíróság felállítása. Kérdésére ketten is megadták a választ. „Az elnök válaszában kijelenti, hogy szükségesnek tartja a bíróság felállítását, példát kell mutatni arra, hogy az igazság itt van.” Farkas Mihály a nemzeti közti hatásra hívta fel a bizottság figyelmét: „A nagy demokráciák örömmel fogadták a Szegedi Nemzeti Bizottság felállítását és rossz hatást váltana ki, ha e bizottság feladatait nem végezné el kellően. Kijelenti továbbá, hogy kötelességünk felállítani a népbíróságot, mégpedig sürgősen.” Ezek után a sürgősségi indítvány nélkül a PDP delegátusa is magáévá tette a határozatot.

A bizottság a gyors intézkedést tartotta célravezetőnek, s ezért a betérjesztett megvitatását 1944. december 15-re tűzte ki. Határozatban mondták ki azt is, hogy ekkorra minden párt közölje az általa megbízott népbírák névsorát.⁶¹

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának eseményei megszakították az SZNB működését. A bizottság tagjai jórészt Debrecenben voltak, s a megváltozott körülmények is várakozásra készítették e fontos helyi kezdeményezés részeseit.⁶² Volt nemzetgyűlése is, kormánya is a felszabadult országrészeknek. A szegedi népbírósági határozat mégsem maradt a kezdeményezés stádiumában: 1945 januárjának első napjaiban *rendeleti* formában jelent meg. Az SZNB utolsó 1944. évi ülésén, december 27-én nem merült fel ez a kérdés. Donászy Kálmán úgy emlékszik, hogy Szirmai Istvánnal együtt 1944 decemberének egyik utolsó napján készítették el a népbírósági rendelet tervezetét,⁶³ amely 1945. január 2-án került a bizottság elé. Az ülésen a titkár ismertette „a népbíróság felállítására vonatkozó törvényjavaslatot.” A vita az elvi kérdésben nem volt hosszú. A PDP delegátusai ismét a népbíróság azonnali felállítása ellen foglaltak állást: „arra [valól] tekintettel, hogy az ideiglenes kormány országos viszonylatban való hatásköre technikai okokból egyelőre nem biztosítható, [a jogl] egyöntetű magyarázatának és alkalmazásának biztosítása érdekében [kéri] a népbíróságok felállításának elhalasztását.” A bizottság két kommunista tagja azonnal ellentmondással élt: „Komócsin Mihály és Szirmai István nemzeti bizottsági tagok magas szárnyalású beszédükben hangsúlyozzák a népbíróságok szükségzerű, azonnali felállítását annál is inkább, mert a mindinkább feltörekvő és a mai irányzatot veszélyeztető fasiszta törekvések alááshatják a szépen és erőteljesen megindult demokratikus magyar újjáépítést. Nem tekintik lényeges körülménynek azt, hogy a törvényt egyes

⁶¹ Az idézetekre ld. SZNB 1944. dec. 12-i jkv. Arch. 39/1/I/8. Vö. D., 1944. dec. 14.

⁶² A Délmagyarországban továbbra is erőteljes hangsúlyt kapott a népbíróság felállításának igénye. Vö. *Takarítsunk!* D., 1944. dec. 23.; Szirmai István: *Csofaldatos ajándékok*. D., 1944. dec. 24.

⁶³ Dr. Donászy Kálmán szíves közlése.

népbíróóságok eltérően értelmezhetik és alkalmazhatják, annál is inkább, mert a népbíróóságok nem annyira jogi, mint inkább politikai alapon működnek és a politikai megítélés különben is az adott viszonyoknak megfelelően lokális jellegű." A polgári demokraták magatartása nem akadályozhatta meg az elvi határozat kimondását: „... az összehívott bizottság nagy többséggel... a népbíróóság azonnali felállítását mellett foglalt állást." Az elnöklő Donászy Kálmán ezek után „a törvényjavaslat szakaszonkénti tárgyalását elrendelte. A Magyarországi [sic!] Kommunista Párt 11 szakaszból álló előkészített törvényjavaslatát alapos, szakaszonként és hosszas vita után, lényegtelen módosításokkal a bizottság egyhangú szavazattal elfogadta.”⁶⁴

Az SZNB e fontos határozata világos fogalmazásával a gyors forradalmi jogszabályalkotás egyik felszabadulás utáni megnyilvánulása volt.⁶⁵ Első szakasza kettős jellegű: egyrészt deklarálja, hogy „a Szegedi Nemzeti Bizottság... népbíróóságot állít fel”, másrészt meghatározza e rendelkezés célját, a népbíróóságok hatáskörébe tartozó bűncselekmény-típusokat. Az első a „háborús bűnök” néven összefoglalt, közelebbről azonban meg nem határozott cselekményeket foglalja magában. A tervezetben még a „háborús bűnösök” alanyi megjelölése szerepelt.⁶⁶ A büntetni rendelet cselekményének második csoportja — nevezhetjük népellenes cselekményeknek — tekintetében a rendelet szerkesztői csak a megjelölt *alanyok* („nyilas, fasiszta, németbarát elemek”) körére akarták kiterjeszteni a népbíróóság hatáskörét. Az *elkövetési magatartások* („írásban vagy szóban kifejezett nyilatkozatok vagy elkövetett egyéni vagy szervezett ellenállás”) mindkét fajtája igen tágan értelmezhető. Az SZNB előtt elsősorban természetesen nem új bűncselekmény-konstrukciók lebegtek. A meghatározott cél — mindennemű háborús és népellenes cselekmény megtorlása — az adott társadalmi-politikai viszonyok között nagyon is világos volt, ez azonban nem jelenti azt, hogy e jogi problémák a rendelet alkalmazása esetében nem állítottak volna nehéz kérdéseket a népbíróóság tagjai elé.

A rendelet *büntetési rendszere* (7. §) *abszolút határozatlan*. A közösség sérelmének nagysága szerint a népbíróóság szabadságvesztés különböző fajtáit, halálbüntetést és vagyonelkobzást szabhatott ki. Külön problémát vetett fel a *halálbüntetés*, illetve az SZNB ehhez kapcsolódó *kegyelmezési joga*. Kétségtelen, hogy a halálbüntetést is fel kellett venni a büntetési nemek közé, nélküle nem felelt volna meg céljainak a népbíróóság. E népbíróóság felállítását a Szegedi Nemzeti Bizottság mondta ki, amely az Ideiglenes Nemzetgyűlést, vagy annak valamely szervét nem „ruházta fel” a kegyelmezés jogával. A kegyelmezési jog nemzeti bizottsági hatáskörébe vonása igen nagy reakciót váltott ki, ez jelentette a nemzeti bizottságok elleni támadások kezdetét. Révai József — akinek a rendelet meghozatala előtt is vitája volt e kérdésben a bizottság egyes tagjaival ⁶⁷ e nemzeti bizottság ellenes fellépések visszaverése céljából írt cikkében maga sem értett teljesen egyet a szegediekkel, s mint legkirívóbb példát éppen a kegyelmezés jogát hozta fel.⁶⁸

⁶⁴ SZNB 1945. jan. 2-i jkv. Arch. 39/1/I/1. Vö. Donászy id. cikk.

⁶⁵ A rendelet teljes szövegét a Függelékben közöljük.

⁶⁶ A háborús bűnösökre ld. Buza László–Hajdú Gyula: *Nemzetközi Jog* (Bp., 1961) 434. o.

⁶⁷ Dr. Donászy Kálmán szíves közlése.

⁶⁸ Révai József: *Kellenek-e a nemzeti bizottságok és mire?* Néplap, 1945. jan. 10.; D., 1945. jan. 14.

A népbíróság szervezeti kérdései (2–5. §§) már nem vetnek fel különösebb problémákat. A népbíróság és a népbíróági vádképviselőt az SZNB által egy évre választott két jogi képesítésű népbíróból, hét „laikus” népbíróból és két népügyészből állott. A tervezet azt is kimondta, hogy a kijelölésnek „a résztvevő pártok erőviszonyainak megfelelő arányban” kell történni. A rendelet ugyan mellőzi ennek a kifejezett kimondását, azonban már a népbíróági tagok száma sem tette volna lehetővé e más viszonylatban is alkalmazott képviseleti rendszer mellőzését, így az idézett rész kihagyása a gyakorlatban nem vezetett volna paritáshoz. A 4. § (2) bekezdése a népbíróági tagságot tiszteletbeli megbízásnak deklarálja. Ezt így szabályozta a tervezet is, azzal a különbséggel, hogy rászorultság esetében a munka, illetve idővesztés megterítéséről is intézkedett.

A népbíróági eljárás legfontosabb kérdéseit is szabályozza a rendelet (6–8. §§). A népbíróági eljárás a rendelet szerint akkor vette kezdetét, ha az SZNB tervezett „igazságügyi tanácsa”⁶⁹ a népbíróság elé utalta. Hasonló eljárási megoldást találunk a későbbi népbíróságok esetében, amikor is az igazoló bizottságok a területileg illetékes népbíróságok elé utalhatták a súlyosabb ügyeket. A népbíróság 5 tagú tanácsban gyorsított eljárással^{69/a} ítélezett volna. Az ítéletek elleni fellebbezést a nemzeti bizottság rendelete ki zárta.

A rendelet utolsó szakasza kimondta ugyan a kihirdetéssel együttjáró hatálybalépést, a tervezet utolsó mondata azonban már nem került szövegébe. Elmaradt az a határozott kijelentés, hogy „a népbíróság bírái öt napon belül kinevezendők.”

A rendeletet két nappal meghozatala után, 1945. január 4-i keltezéssel plakáton publikálták. A Délmagyarország csak négy nappal a bizottsági ülés után ad hírt róla.⁷⁰ „Új plakátok hirdetik a Nemzeti Függetlenségi Front Szegedi Nemzeti Bizottságának rendeletét a szegedi népbíróság felállításáról. Szükséges és időszerű intézkedést foganatosított a Nemzeti Bizottság, amely Szeged társadalmi és politikai rendjének a legfőbb őre és irányítója. Az intézkedés túlnő a helyi kereteken... A népbíróság a nép életéhez való jogát védi a nép belső ellenségeivel szemben. Igazságot szolgáltat, amikor felelősségre vonja, elítéli a háborús bűnösöket, minden szenvedés okozóit. Épít, mert nyugalmat biztosít és biztonságot nyújt, megtisztítja a társadalmat a felelőtlen, az egyéni érdekekért mindent feláldozó söpredéktől. A népbíróság a nép ítéletét szövegezi meg. A nép ma ezekkel az ellenségekkel nem ismer, nem ismerhet könyörületet” — hangzik a lap kommentárja. A néhány nappal később Szegedre érkezett Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter nem gördített akadályokat az SZNB rendeletének végrehajtása elé.⁷¹ Erre abból is következtethetünk, hogy az SZNB vezetői a népbíróság összehívásáról ezt követően intézkedtek.⁷² Az 1945 januári adataink hiányosak,

⁶⁹ Vö. A 21. jegyzettel.

^{69/a} Vö. A Függelék 3. jegyzetével.

⁷⁰ Népbíróság. D., 1945. jan. 6.

⁷¹ A miniszter arról beszélt, hogy mentesíteni fogják a nemzeti bizottságokat „e terhes feladat” alól. Vö. D., 1945. jan. 11.

⁷² Erre utalnak azok a válaszok, amelyeket a szegedi törvényszék, illetve az ügyészség vezetői adtak az SZNB elnökének 1945. jan. 15-i megkeresésére. Arch. 39/3/IV/14. Egyes források a népbíróság felállításának rendeleti kimondását annak tényleges megvalósításaként jelzik. Vö. pl. Arch. 39/2/II/28. Szirmai István: A

így nem tudjuk pontosabban megállapítani, hogy miért nem hívták össze a népbíróságot. Bizonyára nagy szerepe volt ebben annak a körülménynek, hogy a kormány is foglalkozott a kérdésekkel. Foglalkozott a népbíróság ügyével az 1945. január 22-i nemzeti bizottsági ülés is, a jegyzőkönyv azonban ezúttal sem teszi lehetővé, hogy a rendelet módosításának tényén túlmenően a szegedi népbíróság ügyének állásáról is tudomást szerezhessünk. „A Nemzeti Bizottság a *kegyelmi jog módosítása* szempontjából akként határoz, hogy a kegyelmi jog az igazságügyi minisztériumot (sic!) illeti meg. a helyi Nemzeti Bizottság előterjesztése alapján.”⁷³ A következő alkalommal Valentiny Ágoston is részt vett az ülésen. A miniszter említést tett a népbíróságok felállítását szabályozó kormányrendeletéről is, a korábbi szegedi határozatról vita azonban ekkor még nem fejlődött ki.⁷⁴ Nem így néhány nappal később, a bizottság 1945. február 3-i ülésén, amelyen Révai József és Balogh István is részt vett. Révai a bizottság mellé állott: „Mint a megjelent cikk szerzője szól, és megállapítja, hogy amikor a bizottság cselekedett, helyesen cselekedett. Tekintettel az összeköttetés hiányára, ha néha hibásan is, de cselekszik és ezt helyesen teszi. Hiba ott történt, hogy a kegyelmezés jogát a Szegedi Nemzeti Bizottság magának tartotta fenn. Ezt rosszul tette, mert van kormány, amelyik intézkedni tud. Az öntevékeny cselekvés helyes, de nem teremthet második hatalmat az országnak. Nem abban van a hiba, hogy a rendelet megjelenése előtt cselekedett a Nemzeti Bizottság, csak bele kellett volna tenni [a rendeletbe], hogy amennyiben a kormányrendelet másképpen rendelkezik, úgy az utóbbi lép érvénybe. Mindenképpen meg kell őrizni a pártok harmonikus együttműködésének lehetőségét.”⁷⁵

A szegedi népbíróság felállítására a 81/1945. ME. sz. kormányrendelet alapján rövidesen sor került. Mint ismeretes e rendelet csupán a népbírósági tanácsok megalakításába vonta be a nemzeti bizottságokat, így az SZNB is csak *javaslattevési* jogát gyakorolhatta. A szegedi népbíróság tehát végeredményben minden korábbi törekvések ellenére sem alakult meg a kormányrendelet megjelenését megelőzően.⁷⁶ E „sikertelenség” dacára sem lehet a Szegedi Nemzeti Bizottság népbírósági reneveltét az eredménytelen kezdeményezések közé sorolni. Más hasonló törekvésekkel együtt⁷⁷ nagyban hozzájárult a hasonló tárgyú kormányrendelet megszületéséhez. Ezt bizonyítja gyors elterjedése és visszhangja is. Már három-négy nappal közzététele után eljutott Debrecenbe, ahol a *Néplap* nyomban közölte is, így a Tiszántúli I. mentős része megismerhette a szegedi határozatot. — „Hosszú idő óta vajdó kérdés megoldása felé tette most első lépését a Szegedi Nemzeti Bizottság — állapítja meg a lap. — Megteremtette Magyarországon az első népbíróságot... Szeged város Nemzeti Bizottsága most bebizonyította, hogy Szeged

meginduló élet... D., 1945. jan. 14.; Sz. I.: *A purifikáció...* D., 1945. jan. 28.; az MKP Dél-kerületi Titkárságának tájékoztatója az MSZMP Békés megyei Archivumában sz. n.

⁷³ SZNB 1945. jan. 22-i jkv. Arch. 39/1/I/2.

⁷⁴ SZNB 1945. jan. 30-i jkv. Arch. 39/1/I/3.; D., 1945. febr. 1.

⁷⁵ SZNB 1945. febr. 3-i jkv. Arch. 39/1/I/4.

⁷⁶ SZNB 1945. febr. 12-i jkv. Arch. 39/1/I/5. Az első népbírósági tárgyalásra ld. D., 1945. márc. 17.

⁷⁷ A Miskolci Nemzeti Bizottság is 1945. jan. 2-án határozta el egy „néptörvénszék” felállítását. Ld. *Csizmadia*, 21. o.; Az MNB határozatának *negatív* értékelését adja Kun László: *Harc a közelet demokratizálásaért [és] a reakció ellen Miskolcon*. Borsodi Szemle, IX. évf. (1965) 2. sz. 5–14. o.

népe nemcsak komolyan átérzi, hanem gyakorolja is a demokráciát. A most megjelent rendelet példaképpül szolgál az egész országnak... úgy szellemében, mint betűjében bizonyítja, hogy mód van a jogi követelményeknek megfelelő egyszerű és érthető rendelet alkotására anélkül, hogy egész jogrendszerünk egész megváltoztatására szükség volna. A rendelet tervszerűen illeszkedik bele az egész világon elfogadott rendszerbe,⁷⁸ amely a háború bűnöseit nem kollektív, hanem egyéni felelősség alapján vonja felelősségre... A népbíróság népi jellegét még azzal is kihangsúlyozza, hogy halálos ítéletknél a kegyelmezés joga nem egy egyén, hanem a nép autonóm szervének, a Nemzeti Bizottságnak a kezében van. — Szeged város rendeletében példát mutatott. Mi magunk is az igazolási eljárás rendeletének megjelenésekor mutattunk rá, hogy a kormány által kiadott rendelet csak félmegoldás a népbíróságok felállítására nélkül. A Szegedi Nemzeti Bizottság is rálépett a helyes útra, hisszük és reméljük, hogy ezen az úton a többi Nemzeti Bizottságok is követni fogják.”⁷⁹ A *Gyulai Nemzeti Bizottság* 1945. január 13-án éppen e példára határozta el a népbíróság felállítását. Később kijelölte a népbírákat és a népügyészeket is, kezdeményezését azonban a kormány nem hagyta jóvá.⁸⁰ Ugyanezekben a napokban Kisújszállás, Karcag, Túrkeve. Kenderes és Kunhegyes nemzeti bizottságainak küldöttsége szintén a népbíróságok felállítását kéri a miniszterelnöktől.⁸¹ A *Debreceni Nemzeti Bizottság* is 1945. január 15-én éppen a szegedi rendelet hatására és a kormány késlekedése miatt tárgyalja ismét ezt az ügyet, — mert mint Juhász Nagy Sándor hangsúlyozta — „az ország közvéleménye egyre jobban sürgeti a Népbíróságok felállítását.” „A Szegedi Népbíróság példája ha egyes kérdésekben túl is lőtt a célon, mégis azt bizonyítja, hogy a népakarat kívánja a Népbíróságokat és mivel a Szegedi Nemzeti Bizottság ennek adott kifejezést, a debreceni Nemzeti Bizottság örömmel üdvözlí” — mondotta a vita egyik résztvevője. A debreceni bizottság szintén határozatban foglalt állást, és felszólította a kormányt az egész országra kiterjedő népbírósági rendelet kibocsátására. A bizottság egy albizottságot küldött ki, amelynek véleményét az igazságügyminiszter is meghallgatta a népbírósági rendelet minisztertanácsi vitája előtt.⁸² A Szegedi Nemzeti Bizottságot nem hívhatták meg erre az előkészítő megbeszélésre, de kétségtelen, hogy a szegedi rendelet szelleme és betűi hatással voltak az események alakulására, sietteték és támogatták az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletének kibocsátását.

*

* *

Tanulmányunkban a Szegedi Nemzeti Bizottság megalakulását és az ezt követő két hónap történetét vizsgáltuk. Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy bizottságunk az ország más nemzeti bizottságaihoz hasonlóan az Ideig-

⁷⁸ A fasiszta bűnösök fölötti népbíráskodás a Szovjetunió mellett ekkor még csak Bulgáriában (1944. okt. 6-tól), Franciaországban (1944. nov. 27-től) és Jugoszláviában (1944. nov. 21-től) folyt. Vö. Berend György: *A népbíráskodás* (Szeged, 1948.) 165., 172. o.

⁷⁹ H. R.: *A demokrácia útján*. Néplap, 1945. jan. 9.

⁸⁰ Balázs, 102. o.

⁸¹ *Megszólal a nép...* Néplap, 1945. jan. 17.

⁸² Debreceni Állami Levéltár, a Debreceni Nemzeti Bizottság 1945. jan. 15-i és jan. 20-i jkv. Vö. *Csizmadia*, 21–23. o.

lenes Nemzetgyűlés megalakulásáig, illetve addig, amíg az Ideiglenes Nemzeti Kormány a háború adta különleges viszonyok között nem tudta kiterjeszteni hatókörét az ország déli részére, az államhatalom tényleges megtestesítője volt Szegeden. Példájával és kezdeményezéseivel elől járt az új államrend megteremtésében és védelmében. Az eseményekre való gyors reagálását alapvetően annak köszönhetette, hogy létrejötté körülményei, a polgári rétegek viszonylagos tanácstalansága⁸³ és kedvező személyi összetétele folytán ülésén a Magyar Kommunista Párt kezdeményező szerepe akadálytalanul érvényesülhetett. Emellett hangsúlyoznunk kell, hogy az SZNB a központi állami szervek megalakulása után *nem kívánt második hatalmat teremteni* az ország ezen részében. Legjelentősebb alkotásának, az ország első népbírósági rendeletének meghozatalát sem ez a szándék, hanem a születő demokratikus államrendért érzett felelősség diktálta.

⁸³ Vö. Balogh István: *A polgári társadalom felelőssége*. D., 1944. dec. 22.

FÜGGELÉK

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Szegedi Nemzeti Bizottsága

RENDELET¹

1. §

A Szegedi Nemzeti Bizottság a háborús bűnök (a), a nyilas (b), fasiszta és németbarát elemek által a múltban elkövetett vagy a jövőben elkövetendő, a közösségre, az épülő demokratikus Magyarország társadalmi, gazdasági és politikai rendjére káros jellegű, írásban vagy szóban kifejezett nyilatkozatainak (c) vagy elkövetett egyéni és szervezett ellenállásának megtorlására népbíróságot állít fel.

2. §

A népbíróság 9 tagból áll, akik maguk közül egy elnököt és egy elnökhelyettest választanak. A népbírósághoz a vád képviselője céljából két néppügyész tartozik. (d)

3. §

A bírákat és ügyészeket a Szegedi Nemzeti Bizottság nevezi ki mindenkor egy év időtartamra. (e) A kinevezett bírák és ügyészek esküt tesznek.

4. §

Az elnöknek, helyettesének és a két ügyésznek jogi képesítéssel kell bínnia.

A kirendelték tisztsége tiszteletbeli, díjazással nem jár. (f)

A kinevezett bírák és ügyészek fegyelmi tekintetben a Szegedi Nemzeti Bizottság illetékességébe tartoznak.

5. §

A népbíróság részére hivatali helyiségeket, segéd- és kezelőszemélyzetet a szegedi Törvényszék elnöke ad. A népbíróság ügyei külön lajstromra vezetendő[k] és külön irattárba helyezendő[k].

6. §

A népbíróság a Szegedi Nemzeti Bizottság igazságügyi tanácsának² javaslatára ül össze és az általa a népbíróság elé utalt ügyekben gyorsított eljárással ítélkezik és gyorsított eljárás perrendtartását³ alkalmazza. (g)

¹ Kiadásunkban a rendeletnek az 1945. január 4-i keltezéssel ellátott nyomtatott hiteles változatát közöljük. A szöveg első ízben plakát formájában jelent meg Szegeden, amely 44/11. sz. alatt található meg a Szeged városi Somogyi Könyvtár Plakátgyűjteményében. [Fotóképiáját közölte Szabó Imre *Szeged felszabadulásának bibliográfiájában* (Szeged, 1964.), XLI. o.] Ezt hozta nyilvánosságra a Debrecenben megjelenő *Neplap* 1945. január 9-én. — Az a, b, c jegyzetekben azokra a nem pusztán helyesírási hibákra hivatkozunk, amelyek a Magyar Kommunista Párt tervezetétől [Arch. 39(3)V/57—A] a végleges szöveghez vezettek.

(a) Az MKP Tervezetében [a továbbiakban Tervezet]: „háborús bűnösök”.

(b) Tervezet: „a volt nyilas”.

(c) Tervezet: utólagos betoldás „írásban vagy szóban kifejezett.”

(d) Tervezet: „A népbíróság egy elnökből, egy helyettes elnökből és 8 népbíróból áll, akikhez két néppügyész tartozik.”

(e) Tervezet: „... a szegedi Nemzeti Bizottság nevezi ki a résztvevő pártok erőviszonyainak megfelelő arányban.”

(f) Tervezet: „... díjazással nem jár. Az arra rászoruló munka, illetve idővesztésének megtérítéséről az elkobzott vagyonok terhére kell gondoskodni.”

(g) Tervezet: „A népbíróság gyorsított eljárással ítélkezik. A gyorsított perrendtartást alkalmazza.”

² Az igazságügyi tanácsokról 1944. december 27-én határozott az SZNB Ld. a 21. jegyzetét.

A népbíróság tanácsban határoz. A tanács 1 elnökből és 4 népbíróból áll. A vádat az egyik népügyész képviseli.

A népbíróság a vádlottak részére jogvédelmet biztosít. Megbízott védő hiányában védőt hivatalból rendel ki.

7. § (h)

Az ítélet a közösség sérelmének nagysága szerint határozott vagy határozatlan időtartamú internálást, vagyonelkobzást, börtön, fegyház és halálbüntetést tartalmazhat. Ha a büntetés 3 évnél hosszabb szabadságvesztés, vagyonelkobzást köteles kimondani. (i)

Az ítéletet a bíróság szótöbbséggel hozza.

3. § (j)

A népbíróság ítéletei ellen fellebbezésnek helye nincs. Halálos ítélet esetén a kegyelmezés joga a Szegedi Nemzeti Bizottság együttesét illeti meg, amely határozatát szótöbbséggel 48 órán belül hozza meg. (k)

9. §

Az elkobzott javak a magyar államot illetik. Azok kezeléséről átmenetileg Szeged szab. kir. város gazdasági ügyosztálya gondoskodik.

10. §

Az ítéletek végrehajtása Szeged szab. kir. város közrendészeti hivatalának és tisztii ügyészenek kötelessége. A halálbüntetés a fennálló szabályok szerint hajtandó végre.

11. §

Ez a rendelet kihirdetésével hatályba lép. (l)

Szeged, 1945. évi január hó 4-én. (m)

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Szegedi Nemzeti Bizottsága. (n)

³ Ez idő szerint gyorsított eljárásra vonatkozó büntető perrendtartás nem volt, az 1939: II. tc. 160. § (2) bekezdése — amely ennek szabályozására felhatalmazta az m. kir. minisztériumot — nem került végrehajtásra. A rendelet kidolgozói minden bizonnyal az 1939: II. tc. 221 § (3) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján „a rögtönbíráskodás eljárási szabályainak megállapítása tárgyában” kibocsátott és a 7.800/1941. ME sz. rendelettel [Magyarországi Rendeletek Tára 1941:3.724—25. o.] módosított 8.020/1939. ME sz. rendeletre [Budapesti Közlöny, 1939. aug. 29., 195. sz.] utaltak.

(h) Tervezet: 8. §.

(i) A Tervezetből hiányzik: „Ha a büntetés 3 évnél hosszabb szabadságvesztés, vagyonelkobzást köteles kimondani.”

(j) Tervezet: 7. §.

(k) A Tervezetből hiányzik: „... amely határozatát szótöbbséggel 48 órán belül hozza meg.”

(l) Tervezet: „Ez a rendelet kihirdetésével hatályba lép. A népbíróság bírái 5 napon belül kirendelhetők.”

(n) A Tervezetben a kibocsátó szerv megjelölése nem szerepel.

(m) Tervezet: „Szeged, 1945. január...”

УЧАСТИЕ СЕГЕДСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КОМИТЕТА В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ (С ДЕКАБРЯ 1944 Г. ДО ЯНВАРЯ 1945 Г.)

(Резюме)

Национальные комитеты, возникшие в Венгрии, показали родство с органами (народными — национальными комитетами или советами), возникшими в период второй мировой войны в Европе в связи с антифашистским движением сопротивления. Их сопоставление показывает, однако, также существенное различие. Дело в том, что в отличие от подобных зарубежных органов вследствие сравнительной слабости и отсутствия организованности антифашистского движения венгерские национальные комитеты формировались только в ходе народного движения *после* военных действий, повлекших за собой освобождение страны из-под немецкой оккупации и власти венгерского фашистского правительства. Венгерские национальные комитеты являлись первыми революционными органами венгерской народной демократии, выполнявшими целый ряд государственных функций и задач самоуправления, пока Временное Национальное Правительство не было в состоянии осуществить власть в целой освобожденной территории страны. Роль национальных комитетов сократилась с мая 1945 г., их компетенция с тех пор сузилась; таким образом они постепенно вытеснялись из осуществления власти.

Представители науки истории и истории государства и права и до сих пор много занимались вопросами истории венгерских национальных комитетов. Автор статьи желал внести новый вклад в дело научной разработки вопроса, раскрывая обстоятельства возникновения Сегедского Национального Комитета и его первые важнейшие постановления, которые имели значение в масштабе всей страны. После краткого введения автор останавливается на вопросах образования *Сегедского Национального Комитета*. Он раскрывает материалы переговоров, имевших место между руководителями Центрального Комитета и сегедского комитета Венгерской Коммунистической Партии и сегедскими представителями других демократических партий (Независимой Партии Мелких Землевладельцев, Народной Партии Крестьян, Социалдемократической Партии Венгрии, Гражданской Демократической Партии) и Свободных Профессиональных Союзов сразу после освобождения города для создания антифашистского единого фронта при легальных условиях. В результате указанных переговоров возник дня 2 декабря 1944 г. Венгерский Национальный Фронт Независимости, признавший демократическую программу, представленную Венгерской Коммунистической Партией. Того же самого дня образовался по двум делегатам демократических партий и Свободных Профессиональных Союзов Сегедский Национальный Комитет Венгерского Национального Фронта Независимости, который был *первым* среди органов подобного типа в стране. После изложения краткого очерка состава и организации Комитета автор исследует первое действие Сегедского Национального Комитета, направленное на *образование комитета (общего собрания) городского муниципалитета*. Это действие предшествовало соответствующему Постановлению Временного Национального Правительства, поэтому оно имело принципиальное значение с точки зрения дальнейшего развития венгерского государственного управления. Место органа самоуправления, который заранее имел чрезвычайно антидемократический состав в результате узкого избирательного права и вирилизма, заняла народная организация, определенное число членов которой делегировалось на заседании Национального Комитета отдельными партиями и профессиональными союзами.

Сегедский Национальный Комитет принял также участие дня 21 декабря 1944. *гипа образовании Временного Национального Собрания*. После изложения соответствующих обстоятельств автор подробно останавливается на вопросах одного из важнейших мероприятий Комитета, т. е. на вопросах *принятия первого Постановления о народном суде*. Под руководством Венгерской Коммунистической Партии уже в ноябре 1944 г. начались попытки венгерского народа, направленные на организацию народных судов для ликвидации враждебной деятельности оставшихся в стране фашистов. Желание народа побудило Сегедский Национальный Комитет к тому, чтобы он дня 12 декабря 1944 г. принципиально постановил учредить народный суд. Впервые в стране Постановлением, принятым дня 2 января 1945 г., Комитет урегулировал учреждение сегедского народного суда из девяти уполномоченных демократических партий для „пресечения военных преступлений, совершенных

в прошлом или совершаемых в будущем, вредных обществу, общественному, экономическому и политическому строю строящейся демократической Венгрии... заявлений или... индивидуального или организованного сопротивления нилашсов, фашистских и прогерманских элементов" (ст. 1). Автор проанализирует данное постановление, показывая отзыв на него, а также его влияние на принятие подобного акта Временного Национального Правительства. Сегедский народный суд возник только в феврале 1945 г. после издания Постановления Правительства, но, несмотря на это, Постановление Сегедского Национального Комитета имело большое значение с точки зрения защиты демократического преобразования страны.

Дополнение статьи публикует полный текст Постановления Сегедского Национального Комитета о народном суде.

DIE TEILNAHME DES SZEGEDER NATIONALKOMITEES AN DER AUSÜBUNG DER DEMOKRATISCHEN STAATSGEWALT (DEZEMBER 1944 — JANUAR 1945)

(Inhaltsauszug)

Die ungarischen Nationalkomitees sind verwandt mit den Organen, die sich im zweiten Weltkrieg in Europa bei den antifaschistischen Widerstandsbewegungen ausgebildet hatten (den volklichen und nationalen Räten und Ausschüssen). Bei dem Vergleich zeigt sich aber auch ein wesentlicher Unterschied, denn die ungarischen Nationalkomitees entstanden, im Gegensatz zu den ähnlichen ausländischen Organen, wegen der relativen Schwäche und Desorganisation der antifaschistischen Bewegung erst im Laufe der Volksbewegungen, *nach* den Kriegsoperationen, die Ungarn von der deutschen Besetzung und der Macht der faschistischen Regierung befreiten. Die Nationalkomitees waren die ersten revolutionären Organe der Volksdemokratie, die viele Funktionen des Staates und der Selbstverwaltung versahen, bis die Provisorische Nationalregierung ihre Macht nicht auf dem ganzen befreiten Gebiet des Landes ausüben konnte. Ihre Rolle ging vom Mai 1945 an zurück, ihr Wirkungskreis verengte sich, so wurden sie langsam aus der Ausübung der Macht verdrängt.

Die Pfleger der ungarischen Geschichte und Rechtsgeschichte haben sich bisher viel mit der Geschichte der Nationalkomitees befasst. Der Verfasser dieser Abhandlung wollte einen neuen Beleg zum wissenschaftlichen Schrifttum dieser Frage liefern, als er es unternahm, die Entstehung des Szegeder Nationalkomitees und seiner ersten wichtigeren, für das ganze Land bedeutsamen, Beschlüsse aufzudecken. Nach einer kurzen Einleitung behandelt er die *Entstehung des Szegeder Nationalkomitees*. Er führt die Besprechungen vor, die unter dem Zentralkomitee der Ungarischen Kommunistischen Partei beziehungsweise, unter ihren Szegeder Führern und den dortigen demokratischen Parteien (Unabhängige Kleinlandwirte, Nationale Bauernpartei, Sozialdemokratische Partei Ungarns, Bürgerlich-Demokratische Partei) sowie den Szegeder Vertretern der Freien Gewerkschaften kurz nach der Befreiung der Stadt geführt wurden, um unter legalen Bedingungen eine antifaschistische Einheitsfront zu bilden. Als Ergebnis dieser Verhandlungen kam am 2. Dezember 1944 die Ungarische Nationale Unabhängigkeitsfront zustande, die das demokratische Programm annahm, das von der Ungarischen Kommunistischen Partei beantragt wurde. An diesem Tage trat das aus je zwei Vertretern der demokratischen Parteien und der Freien Gewerkschaften gebildete Szegeder Nationalkomitee der Ungarischen Nationalen Unabhängigkeitsfront zusammen, des unter den Organen dieses Typs das *erste* im Lande war. Nach einem kurzen Überblick über die Zusammensetzung und die Organisation des Komitees untersucht der Verfasser die *Errichtung des städtischen Munizipalausschusses (der Vollversammlung)*, die erste Aktion des Szegeder Nationalkomitees, die — da sie vor der diesbezüglichen Verordnung der Provisorischen Nationalregierung geschah — für die weitere Entwicklung der ungarischen Verwaltung von prinzipieller Bedeutung war. Dieses, infolge des engen Wahlrechtes und des Virilismus sehr antidemokratisch zusammengesetzte Autonomieorgan, wurde durch eine Volkskörperschaft deren Mitglieder abgelöst, die in einer, an der Sitzung des Nationalkomitees bestimmten Zahl, von den Parteien und den Gewerkschaften delegiert wurden.

Das Szegeder Nationalkomitee beteiligte sich auch an der *Errichtung der Provisorischen Nationalversammlung* am 21. Dezember 1944. Nach Vorführung dessen befasst sich der Autor eingehend mit einer der wichtigsten Massnahmen des Komitees, der *Erlassung der ersten Verordnung über das Volkstribunal*. Unter der Leitung der Ungarischen Kommunistischen Partei begannen schon im November 1944 die Volksbestrebungen gegen die zurückgebliebene Faschisten, die das Szegeder Nationalkomitee veranlassten, am 12. Dezember 1944 prinzipiell die Aufstellung eines Volkstribunals zu beschliessen. Das Komitee regelte, als erste im Lande, in seiner am 2. Januar 1945 angenommenen Verordnung die Aufstellung des aus neun Beauftragten der demokratischen Parteien bestehenden Szegeder Volkstribunals „um die Kriegsverbrechen, die durch die pfeilkreuzlerischen, faschistischen und deutschfreundlichen Elemente in der Vergangenheit begangenen und in Zukunft zu begehenden, für die Gemeinschaft, die gesellschaftliche, wirtschaftliche und politische Ordnung des entstehenden demokratischen Ungarns schädlichen ... Äusserungen oder ... den individuellen und organisierten Widerstand zu beseitigen“ (§ 1). Der Verfasser analysiert die Verordnung, er schildert ihre Aufnahme und ihre Wirkung auf die Erlassung von ähnlichen Rechtsnormen der Provisorischen Nationalregierung. Das Szegeder Volkstribunal trat erst im

Februar 1945, nach dem Erscheinen der Regierungsverordnung zusammen, trotzdem hatte die Verordnung des Szegeder Nationalkomitees grosse Bedeutung für den Schutz der demokratischen Umstellung.

Im Anhang bringt der Verfasser den vollen Text der Verordnung des Szegeder Nationalkomitees über das Volkstribunal.